

ALISHER NAVOIY G‘AZALLARIGA SHARH

*Rishton tumani 2-sonli politexnikum
Ona tili va adabiyoti fani o‘qituvchisi
Abdurahmonov Sarvinov Nodirjon qizi
email. abdurahmonova@gmail.com*

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada o‘zbek mumtoz adabiyotining zabardast namoyandasi Alisher Navoiy ijodining g‘azal janridagi badiiy, falsafiy va tasavvufiy xususiyatlari tahlil etiladi. Asosan shoirning g‘azallarida ifodalangan majoziy va ilohiy ishq, ko‘ngil va ruhiy kamolot, sabr-toqat, axloqiy yetuklik kabi tushunchalar zamiridagi ma’naviy-ma’rifiy g‘oyalar ochib beriladi. Shuningdek, Navoiy g‘azallarida uchraydigan badiiy obrazlar, ramziy ifodalar va san’at vositalari chuqur tahlil qilinadi. Maqolada buyuk mutafakkirning she’riyati o‘quvchi qalbida insonparvarlik, poklik, sabr, muhabbat va komillik tuyg‘ularini uyg‘otishga xizmat qilishi ta’kidlanadi. Navoiy ijodining ta’lim-tarbiyadagi ahamiyati, bugungi kunda ham yosh avlod uchun bebaho ma’naviy manba ekani asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Alisher Navoiy, g‘azal, tasavvuf, ilohiy ishq, ramziy ifoda, badiiy san’atlar, ma’naviyat, axloqiy yetuklik, ko‘ngil, sabr, mumtoz adabiyot.

ANNOTATION: This article explores the poetic, philosophical, and Sufi characteristics of Alisher Navoi’s ghazals — a prominent figure in classical Uzbek literature. The study focuses on the spiritual and moral ideas underlying key themes such as divine and metaphorical love, inner spiritual growth, patience, and ethical perfection expressed in his poetry. The paper analyzes the symbolic meanings, imagery, and artistic devices used in Navoi’s ghazals, which reflect deep mystical and intellectual layers. It also highlights how Navoi’s works continue to inspire values such as humanism, purity, devotion, and wisdom in readers today. The article emphasizes the pedagogical and educational significance of Navoi’s poetic heritage and its role as an invaluable moral guide for younger generations.

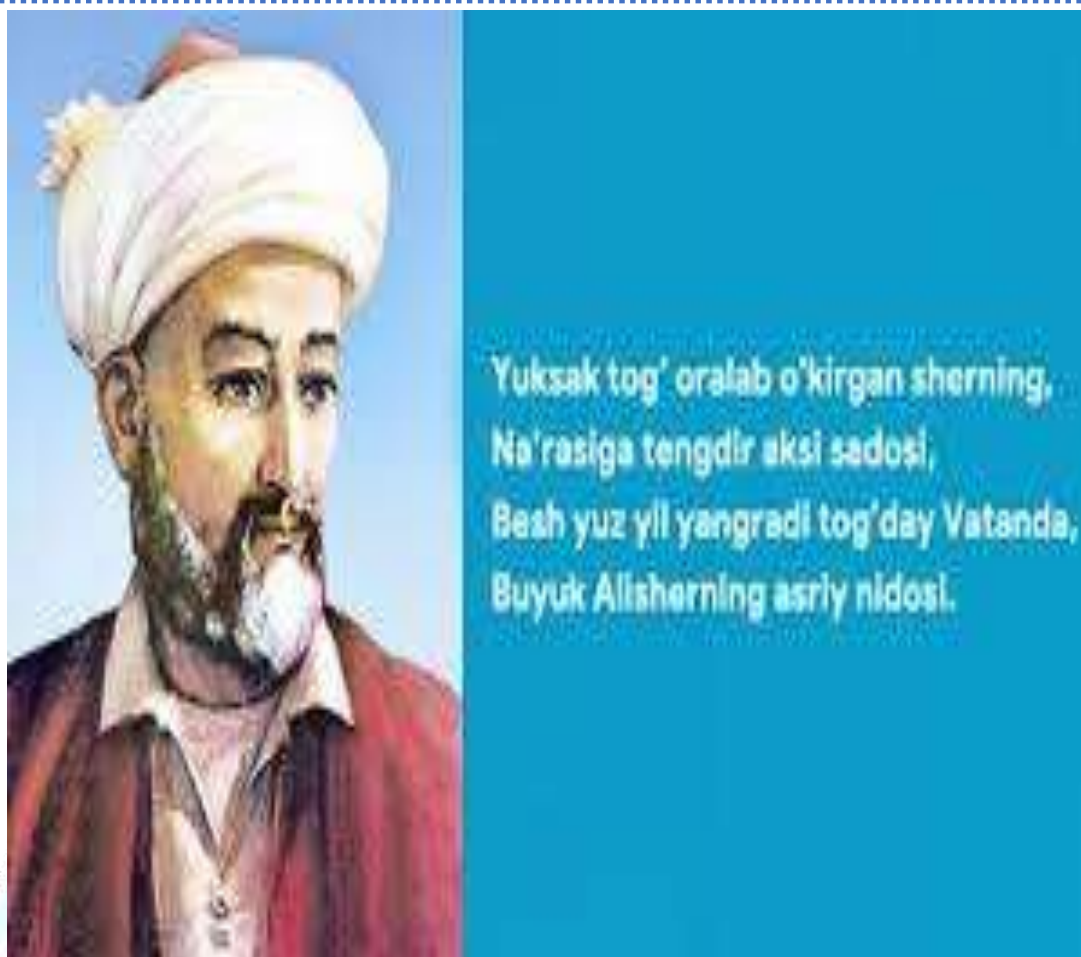
Key words Alisher Navoi, ghazal, Sufism, divine love, symbolism, poetic devices, spirituality, moral values, inner world, patience, classical literature.

KIRISH: O‘zbek mumtoz adabiyotining eng yuksak cho‘qqilaridan biri bu — Alisher Navoiy ijodidir. U XV asrning ikkinchi yarmi va XVI asr boshlarida yashab ijod qilgan, o‘zbek adabiy tilining, ayniqsa, she’riyatining shakllanishi va taraqqiy etishida beqiyos xizmat ko‘rsatgan buyuk mutafakkir, davlat arbobi va shoirdir. Alisher Navoiy nafaqat adabiyot, balki tilshunoslik, tarix, falsafa, tasavvuf, axloqshunoslik kabi ko‘plab sohalarda chuqur bilimga ega bo‘lgan va bu boradagi qarashlarini o‘z asarlarida mujassamlashtirgan.

Yordin ayru ko'ngul
mulkedurur sultoni yo'q,
Mulkkim sultoni yo'q,
jismedururkim, joni yo'q.

Shoir o'zining ko'p qirrali ijodi orqali Chig'atoy (eski o'zbek) tilining badiiy imkoniyatlarini namoyon etgan, bu tilni o'sha davrdagi forsiy adabiyot bilan tenglashtirishga muvaffaq bo'lgan. Aynan shu sababli u "turkiy til"ni madh etib, forsiy tilda ijod qilgan adiblarni ham hayratda qoldirgan. Uning "Muhokamat ul-lug'atayn" asari o'zbek tilining qudratini isbotlashga qaratilgan bo'lsa, g'azallari esa bu til orqali qanday yuksak badiiy mahoratni ifodalash mumkinligini amalda ko'rsatadi.

Alisher Navoiy o'zining g'azallarida asosan tasavvufiy ishq, ilohiy muhabbat, komillik sari intilish, ma'naviy poklik, sabr-toqat va tavozu kabi mavzularga urg'u bergan. Uning ijodida g'azal janri alohida o'rin tutadi.

Gʻazallarida zamonaviy oʻquvchi uchun ham muhim boʻlgan axloqiy, falsafiy va ruhiy tarbiya masalalari oʻz ifodasini topgan. Har bir gʻazal bayti chuqur ramziy maʼnoga ega boʻlib, ularni tahlil qilish shoir tafakkuri va zamonasining madaniy kontekstini anglashga yordam beradi. Navoiy gʻazallarida “yor”, “koʻngil”, “ishq”, “jafokashlik”, “fano”, “sabr”, “gʻam” kabi tushunchalar orqali koʻpincha ilohiy haqiqatlarga yoʻl ochiladi. Bu ramzlar tasavvufiy qarashlarning badiiy ifodasi boʻlib, shoirning ichki ruhiy olamini, Allohga boʻlgan muhabbatini va oxiratga tayyorgarlikni ifodalaydi. Shuningdek, Alisher Navoiy sheʼriyatida Sharq mumtoz adabiyoti anʼanalari, xususan, Nizomiy, Xusrav Dehlaviy, Hofiz, Saʼdiy kabi fors-tojik adabiyotining ulugʻ vakillarining taʼsiri koʻzga tashlanadi. Biroq u oʻz uslubi, badiiy obrazlari va ramzlari bilan bu anʼanalarni yangi pogʻonaga koʻtargan.

Ushbu maqolada Alisher Navoiy gʻazallariga sharh berish orqali shoirning badiiy mahoratini, tasavvufiy-falsafiy dunyoqarashini, hamda oʻzbek adabiyoti va madaniyatidagi oʻrnini ochib berish maqsad qilinadi. Bu orqali oʻquvchilar mumtoz adabiyotimizning chuqurliklarini anglab, undagi maʼnaviy saboqlardan bahramand boʻlishlari mumkin.

TADQIQOT METODOLOGIYASI. Alisher Navoiy ijodining asosiy qismini lirik she'riyat, ayniqsa **g'azal** janri tashkil etadi. Shoir bu janr orqali o'zining fikriy-falsafiy qarashlarini, ruhiy iztiroblarini, ilohiy muhabbatga intilish kabi tasavvufiy tamoyillarni mohirona ifoda etgan. G'azal janri o'zining qat'iy tuzilmasi, baytlardagi mustaqilligi va ramziy ifoda kuchi bilan ajralib turadi. Navoiy bu imkoniyatlardan to'liq foydalanib, o'z davri uchun dolzarb, abadiy ahamiyatga ega bo'lgan g'oyalarni yuksak badiiy darajada bayon etgan.

Navoiy g'azallaridagi asosiy mavzular

Alisher Navoiy g'azallarining mazmuniy yo'nalishlari juda keng bo'lib, ularni quyidagi asosiy guruhlarga ajratish mumkin:

Ishq mavzusi: Bu Navoiy g'azallarining markaziy g'oyasidir. Uning g'azallarida ifodalangan ishq ko'pincha ikki darajada – **majoziy (insoniy)** va **haqiqiy (ilohiy)** shaklda namoyon bo'ladi. Shoirga ko'ra, majoziy ishq orqali inson haqiqatga yetishadi. Navoiy inson qalbining Allohga yetishish yo'lida qanday sarsongarchiliklardan, sabr va toqatdan o'tishini obrazlar orqali ochib beradi.

Tasavvufiy-falsafiy mazmun: Navoiy g'azallarida tasavvufning asosiy tushunchalari — **fano, tavba, sabr, zuhd, ma'rifat, muhabbat** kabi tushunchalar chuqur badiiy ifodada namoyon bo'ladi. Unga ko'ra, haqiqatni anglash, o'zini anglash bilan boshlanadi. "Ko'ngil" tushunchasi bu jarayonning asosiy markazi sifatida gavdalanadi.

Axloqiy va ijtimoiy g'oyalar: Ba'zi g'azallarida shoir jamiyatdagi adolatsizliklar, riyokorlik, ikkiyuzlamachilik kabi illatlarni tanqid qiladi. U fazilatli inson bo'lish yo'lida sabr, halollik, rostgo'ylik kabi xususiyatlarni ulug'laydi.

Badiiy obrazlar va ramziy tizim. Navoiy gʻazallarining boy badiiy dunyosi koʻplab ramzlar va obrazlar orqali gavdalanadi. Shoir bu ramzlar orqali murakkab tushunchalarni qisqa, lekin chuqur ifoda etadi:

“Yor” — koʻpincha ilohiy zot, yaʼni Alloh timsolida tasvirlanadi.

“Koʻngil” — inson qalbining Allohga yetishishdagi ichki olami.

“Sabo” — xabar yetkazuvchi shamol, koʻpincha oshiqning koʻngil kechinmalarini yoriga etkazuvchi vosita.

“Zulf”, “xab”, “qamating”, “oydin yuz” kabi tasvirlar — yor timsolidagi ilohiy goʻzallikni ifodalaydi.

“Toqi sabr”, “dard”, “jafokashlik” — ishq yoʻlida kechiriladigan azob-uqubatlar ifodasi.

Masalan, Navoiy gʻazallaridan biri:

**Sabo, agar yorga yetarsen, salom ayt, jononimdin,
Koʻngulda bor dard-u hasrat, alarning dardidin soʻz et.**

Bu baytda “sabo” yor huzuriga boruvchi elchi sifatida tasvirlanadi, oshiqning dardi esa ruhiy iztirob, muhabbat azobi tarzida beriladi. “Dard” soʻzining oʻzi gʻazal janrida chuqur falsafiy mazmunga ega – bu ishq yoʻlidagi sinovlar ifodasi.

Badiiy sanʼatlar qoʻllanilishi. Navoiy sheʼriyatining badiiy kuchi — **uslubiy boylik**da. U sheʼrlarida quyidagi sanʼat vositalarini mohirlik bilan ishlatadi:

Tajnis (soʻz oʻyinlari): Bitta soʻzning turli maʼnolarda ishlatilishi.

Tazod (qarama-qarshilik): Ishq-gʻam, yor-gʻamgin, hayot-ajal kabi antonimik juftliklar orqali ruhiy ziddiyatlar beriladi.

Istiʼora va tashbeh: Goʻzallik, ilohiylik, yuksaklik tasvirlari chuqur majozlar bilan beriladi.

Talmeh (ishora): Qurʼon, hadis, islomiy rivoyatlarga nozik ishoralar beriladi.

Masalan:

**Jonimni bir lazzat ichra judo aylagʻon yorim,
Meni bu judo bilan yana vafodor aylar.**

Bu baytda “judo” (ayriliq) aslida majoziy oʻlim, yaʼni ishq yoʻlida qurbon boʻlish maʼnosida keltirilgan. “Vafodorlik” esa haqiqiy oshiqning ishq yoʻlida halok boʻlishi bilan oʻlchanadi.

Navoiy gʻazallarining pedagogik va tarbiyaviy ahamiyati. Bugungi kunda Alisher Navoiy gʻazallari nafaqat adabiy, balki **pedagogik va maʼnaviy-tarbiyaviy ahamiyatga ega**. Ularda:

maʼnaviy poklik,
sabr-toqat,
halollik,
kamtarlik,
vatanparvarlik,

insonparvarlik

kabi umuminsoniy qadriyatlar ilgari suriladi. Bu jihatlar Navoiy gʻazallarini taʼlim-tarbiya jarayonida keng qoʻllash imkonini beradi. Ayniqsa, oʻquvchilarda maʼnaviy yetuklik, badiiy did va tafakkur rivojiga xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiy — oʻzbek xalqining maʼnaviy-maʼrifiy boyligining timsoli, butun turkiy dunyo adabiyoti tarixida bebaho iz qoldirgan buyuk siymodir. Uning gʻazallari koʻp asrlar osha oʻz ahamiyatini yoʻqotmagan, balki har bir davr, har bir avlod uchun yangicha maʼnolar bilan yangidan-yangi talqin va tahlillarga yoʻl ochgan. Gʻazal — bu shunchaki sheʼriy shakl emas, balki murakkab badiiy-falsafiy tizim boʻlib, Alisher Navoiy bu tizimni eng yuqori darajada rivojlantirgan shoirlardan biridir. Navoiy gʻazallarining asosini ishq tashkil etadi. Biroq bu ishq — nafaqat jismoniy, balki ruhiy, tasavvufiy maʼnodagi ilohiy ishqdir. Bu ishq orqali shoir oʻzlikni tanish, poklanish, Haq yoʻlida fano boʻlish, yaʼni Allohga yetishish kabi yuksak maqsadlarni ilgari suradi. Navoiy gʻazallarida ifodalangan majoziy va ramziy mazmunlar zahirida katta falsafa, hayot saboqlari, insoniylik, axloqiy yetuklik yotadi.

Gʻazal baytlaridagi “yor”, “koʻngil”, “gʻam”, “dard”, “judo”, “vafodor” kabi tushunchalar tasavvufiy tafakkurda chuqur ildiz otgan. Har bir ramz murakkab ruhiy holatni, maʼnaviy izlanishni, Allohga boʻlgan cheksiz muhabbatni ifoda etadi. Aynan shu jihatlar Navoiy gʻazallarini boshqa sheʼriy asarlardan ajratib turadi. Alisher Navoiy gʻazallarining yuksak badiiy saviyasi, uslubiy boyligi, ramziy qatlamlarining chuqurligi nafaqat adabiyotshunoslar, balki tilshunoslar, falsafa ilmi vakillari, tasavvufshunoslar va pedagoglar uchun ham muhim tadqiqot obyekti boʻlib xizmat qilmoqda. Shoir gʻazallarida jamlangan gʻoyaviy-badiiy va maʼnaviy fazilatlar bugungi yosh avlodni vatanparvarlik, insonparvarlik, axloqiy poklik, sabr-toqat va tafakkurga asoslangan hayotiy pozitsiyaga yoʻnaltirishda bebaho vositadir. Bundan tashqari, Navoiy ijodining taʼlim-tarbiyadagi roli ham beqiyosdir. Mumtoz adabiyotni oʻrganish orqali yosh avlod:

oʻz milliy va madaniy ildizlarini chuqurroq anglaydi; oʻz ona tilining badiiy goʻzalligini his qiladi; fikrni aniq, mazmunli va obrazli ifodalash madaniyatini egallaydi; maʼnaviy jihatdan yetuk, ongli va gʻururli inson boʻlib shakllanadi. Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiy gʻazallariga sharh berish, ularning badiiy, ramziy va maʼnaviy qatlamlarini ochib berish — bu nafaqat ilmiy faoliyat, balki xalqimiz maʼnaviy merosini asrab-avaylash va uni yangi avlodga yetkazishdek muqaddas vazifadir. Navoiy ijodi — biz uchun abadiy saboq, abadiy manba, abadiy ilhomdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Navoiy, A. **Xamsa**. — Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyoti, 1991.
2. Navoiy, A. **Lison ut-tayr**. — Toshkent: Sharq, 1993.

3. Oripov, A. **Saylanma**. 2 jildlik. – Toshkent: O‘zbekiston, 2001.
4. Oripov, A. **Hijron dardlari**. – Toshkent: O‘zbekiston, 1996.
5. G‘aniyev, A. **Alisher Navoiy: Hayoti, ijodi, merosi**. – Toshkent: Fan, 2002.
6. Qodirov, S. **Abdulla Oripov poetikasi**. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2010.
7. Karimov, I. A. **Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch**. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
8. Abdug‘aniyeva, M. **O‘zbek she’riyati va vatanparvarlik ruhining ifodasi** // O‘zbek tili va adabiyoti. – 2020. – №2. – B. 45–50.
9. Xolmirzayev, O. **O‘zbek adabiyoti va milliy g‘oya**. – Toshkent: Ma’naviyat, 2004.
10. To‘xtaboyev, Z. **Adabiyotda vatanparvarlik: nazariy yondashuvlar** // Adabiyotshunoslik ilmi rivoji. – 2019. – №1. – B. 30–38.